

AQSH MAXSUS OPERATSIYALAR KUCHLARI QO'MONDONLIGINI TASHKIL TOPIHI TARIXI VA RIVOJLANISH TENDENSIYASI

XAMRAKULOV A.A.,

podpolkovnik, CHOTQMBYU Taktika kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada AQSH qurolli kuchlari maxsus operatsiyalar kuchlarini qo'mondonligining tashkil topish tarixi va rivojlanish tendensiyalari bo'yicha ma'lumotlar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: qo'mondonlik, maxsus operatsiyalar kuchlari, harbiy havo kuchlari, harbiy dengiz kuchlari, Burgut panjasi operatsiyasi, jangovar boshqaruv markazi.

Annotation. This article provides information on the history on the special operations command of US Armed Forces.

Keywords: commando, special operations forces, air force, naval forces, operation eagle paw, combat control center.

1979-yilning 4-noyabrida o'zlarini "Imom Humayniy yo'nalishi tarafdorlari" deb atagan olomon talabalar Amerika elchixonasi binosini egallab olishdi. Natijada 53 nafar Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh) fuqarosi (elchixonada xodimlari va elchixonani qo'riqlayotgan dengiz piyodalari askarlari) garovga olingan.

Barcha diplomatik harakatlardan so'ng, AQSh hukumati jamoatchilik fikrining qattiq bosimiga duchor bo'ldi. Mojaroni kuch bilan hal qilish bo'yicha operatsiyaga tayyorgarlik ko'rishni boshlash haqida buyruq berishdan boshqa chora qolmadi. Bundan tashqari, ushbu operatsiyani amalga oshirish muddati juda qisqardi. Dastlabki rejalashtirish operatsiyaning birinchi qismiga oddiy "Guruch qozoni" deb nom berildi. Operatsiyaning o'zi "**Burgut panjasi**" deb nomlangan. Armiya general-mayori Jeyms Vot "Guruch qozoni" operatsiyasining birinchi qismining qo'mondoni etib tayinlandi, havo kuchlari general-mayori Filipp Gast uning o'rinbosari etib tayinlandi.

Rejalashtirishdagi asosiy qiyinchilik shundan iborat ediki, Tehron Eron hududi chuqurligida, qo'shma shtatlarga do'st bo'lgan mamlakatlardan ancha uzoqda joylashgan bo'lib, bu operatsiya o'tkaziladigan joyga tezkor bo'linmalar va zarur resurslarni yetkazib berishni qiyinlashtirdi, shuningdek, garovga olinganlar aeroportda emas, balki shahar ichidagi elchixonada ushlangani sababli ularni evakuatsiya qilish qiyin kechgan, chunki shahardagi havo transportini osonlikcha to'xtatib bo'lmas edi. Hududni o'rganish nafaqat Tehron aholisining gavjumligi bilan murakkablashdi, shuningdek, AQSH elchixonasi hududida islomiy harbiylar va politsiyachilarning ko'pligi bilan ham murakkablashdi. Dastlab, reja Eron hududiga Turkiya hududidan g'ildirakli transport orqali kirib borishni nazarda tutgan edi, ammo siyosiy qiyinchiliklar va turli xil baxtsiz hodisalar xavfi tufayli undan voz kechishga to'g'ri keldi va vertolyotlardan foydalanishga qaror qilindi [1].

Dastlabki ma'lumotlarga asoslanib, bosim kuchayib borayotganini hisobga olgan holda, 1979-yil dekabr oyida maxsus kuchlar otryadi tuzildi va tezkor bo'linmalarni amaliy o'qitish boshlandi. Amaliy mashg'ulotlar 1980-yil martigacha davom etdi. 1980-yil 8-aprelda, 1980-yil 16-aprelda AQSH va Eron o'rtasidagi diplomatik munosabatlar rasmiy ravishda uzilganidan so'ng, shtab boshliqlarining Birlashgan qo'mitasi operatsiyaga ruxsat berdi. 19-aprelda Janubi-G'arbiy Osiyo hududiga operativ bo'linmlar va jihozlarni ko'chirish boshlandi va 1980-yil 23-aprelga qadar ko'chirish tugallandi. Yakuniy rejaga ko'ra, 1980-yil 24-aprelda qutqaruv otryadi oltita C-130 Gerkules harbiy transport samolyotida Eron hududiga yashirincha kirishi kerak edi. Ulardan uchtasi Delta qiruvchi samolyotlari, qolgan uchtasi esa taxminan 370 km uzoqlikda joylashgan "Cho'l-1" kodli yonilg'i quyish punktida vertolyotlarga yonilg'i quyish uchun aviatsiya kerosinli rezina konteynerlarni olib yurishi kerak edi.

O'sha kechasi sakkizta vertolyoti ko'tarilishi va to'rt juft parallel yo'nalishda uchib, yarim soatdan keyin Cho'l-1 nuqtasiga qo'nishi kerak edi. Delta qiruvchi samolyotlari qo'nganidan va vertolyotlarga yonilg'i quyilgandan so'ng, Gerkules samolyoti jo'nash aerodromiga qaytishi kerak edi. Masirah Ummon qirg'oqlari yaqinida va vertolyotlar Delta qiruvchilarini ikki soatlik parvoz masofasida joylashgan Tehron yaqinidagi qo'riqlash hududida oldindan belgilangan boshpanaga yetkazib berishlari va Delta qiruvchilaridan 90 km uzoqlikdagi boshqa nuqtaga uchishlari kerak edi.

25-aprel kuni kechqurun AQSh elchixonasiga Eronga oldindan yuborilgan AQSH Markaziy razvedka boshqarmasi organlari va ikkita sobiq Eron generalini oltita Mercedes yuk mashinasida Tehron ko'chalari orqali olib o'tishlari kerak edi. Yarim tunga yaqin guruh elchixona binosiga bostirib kirishi kerak edi. Keyin operatsiya ishtirokchilarini va sobiq garovga olinganlarni to'g'ridan-to'g'ri elchixona hududidan yoki yaqin atrofdagi futbol maydonidan evakuatsiya qilish uchun radio orqali vertolyotlarni chaqirish rejalashtirilgan edi. Ikkita samolyot (Misrdagi Vadi Qena aviabazasidan Tehronga uchayotgan) elchixona ustidan patrullik qilayotgan bo'lsa, eronliklar vertolyotlarning havoga ko'tarilishiga to'sqinlik qilmoqchi bo'lsa, ularni olov bilan qo'llab-quvvatlash rejalashtiriladi [1,2].

Qorong'i tushgandan keyin, samolyot belgilangan yo'nalishi bo'yicha uchdi. Bortda polkovniklar Charli Bekvit, AQSh Harbiy-havo kuchlarining C-130 samolyoti qo'mondoni Jeyms X. Kayl va mayor Karni bo'lgan. Bir soat o'tgach, sakkizta Sea Stallion vertolyoti USS Nimitz kemasidan havoga ko'tarildi. Shu tariqa "Guruch qozoni" operatsiyasining birinchi qismi yakunlandi va "Burgut panjasi" operatsiyasi o'zining faol bosqichiga kirdi.

Ikki soatdan kamroq vaqt o'tgach, noma'lum holatlar birinchi marta operatsiyaga xalaqit berdi. Vertolyot uchuvchilari Eronda "Habub" nomi bilan

mashhur bo'lgan noaniq hodisaga duch kelishdi, ya'ni havoga ko'tarilgan kichik chang zarralarini ko'rishdi. Shunday qilib, rejalashtirish va hududning xususiyatlarini hisobga olishda noto'g'ri hisoblash o'zini ta'sirini ko'rsatdi. Uchuvchilarda faqat asboblarning ko'rsatkichlariga ko'ra parvozni davom ettirishdan boshqa iloji qolmadi. Hatto maxsus kuchlar bo'linmalarining tajribali uchuvchilari uchun ham past balandlikda, yomon ko'rish sharoitida uchish qiyin vazifadir.

Vertolyotlar o'rtasidagi aloqa uchuvchilarning vazifasini yengillashtirgan bo'lardi, ammo, afsuski, buning iloji yo'q edi - ekipajlar aloqa maxfiylikini ta'minlaydigan radiostansiyalardan bloklarni olib tashlashdi. Biroq, agar vertolyotlar aloqa maxfiylikini ta'minlash uchun vositalarga ega bo'lsa ham ilg'or C-130 ning ikkinchi chang buluti yaqinlashayotgani haqida ogohlantirishga urinishi baribir muvaffaqiyatsiz bo'lar edi. Ammo bu ham muhim emas edi, chunki keyingi tekshiruv C-130 va vertolyotlarga o'rnatilgan sun'iy yo'ldosh aloqa uskunalari mos kelmasligini ko'rsatdi. Agar dengiz piyoda uchuvchilari bir oz ko'proq balandlikka erishganlarida edi, ular chang bulutida uchish bilan bog'liq bo'lgan xavfni kamaytirishlari mumkin edi va ular ustidan allaqachon uchib o'tgan va hozirda bo'lgan C-130 samolyotida bo'lgani kabi sezilmaydi. Rejalashtirishning yakuniy majlisida dengiz vertolyoti bo'limi razvedkasi uchuvchilarga Eron radarlari tomonidan aniqlanmaslik uchun 60 metrdan pastroq turishni buyurdi.

Operatsiya boshlanishidan oldin tekshiruv komissiyasini o'tkazish orqali yana bir jiddiy xatoning oldini olish mumkin edi. Parvoz vaqtini aniqlashda soatlik noto'g'ri hisoblash amalga oshirildi, buning natijasida bortida Delta bo'lgan C-130 tashuvchilari Cho'l-1 hududiga kerak bo'lganidan bir soat oldin yetib keldi. Aynan shu soatda ichida 45 nafar Eron fuqarosi bo'lgan avtobus yo'lda paydo bo'lib, to'g'ri qo'nish zonasi markaziga kirib ketdi. Barcha eronliklar asirga olindi. Bir necha daqiqadan so'ng, qarama-qarshi tomondan yoqilg'i ortilgan avtomobil paydo bo'ldi va u tankka qarshi raketa bilan to'xtatilgunga qadar o'z ishini davom ettirdi. Shundan so'ng amerikaliklarga tungi ko'rish ko'zoynaklariga ehtiyoj qolmadi [2,3].

1-rasm. "Burgut panjasi" operatsiyasi
1980-yil.

Shundan so'ng bu operatsiya muvaffaqiyatsizlikka uchrab, Qurolli kuchlarning barcha bo'linmalarining maxsus operatsiyalar kuchlariga (MOK) markaziy rahbarlikni amalga oshiradigan yagona boshqaruv organini yaratishning zaruriy shartlaridan biri AQSh Harbiy prokuraturasi tomonidan maxsus operatsiyasining muvaffaqiyatsiz yakunlanganligi haqidagi tergov natijalari ko'rsatdi.

Bir necha yil o'tgandan so'ng operatsiyaning muvaffaqiyatsizligi sabablarini tahlil qilish

natijalariga ko'ra, 1985-yilda AQSh Senatining Harbiy ishlar bo'yicha qo'mitasi hisobotni e'lon qildi, unda u maxsus operatsiyalar kuchlar maqomini berish zarurligini ta'kidladi (1-rasm).

AQSh harbiy ekspertlarining fikriga ko'ra, o'sha paytda mavjud bo'lgan maxsus operatsiyalar kuchlari tuzilishining asosiy kamchiligi ularning idoraviy bo'linishi va maxsus kuchlar bo'linmalarini nazorat qilish uchun yagona markaziy qo'mondonlikning yo'qligi edi. AQSh qurolli kuchlarining maxsus operatsiyalar kuchlarini doimiy ravishda jangovar qo'llanishni umumiy rejalashtirish, alohida operatsiyalarini rejalashtirish, majmuaviy tezkor nazorat qilish, shuningdek, yuksak jangovar tayyorgarlikni tashkil etish, harbiy qismlar va bo'linmalarni jihozlash, markazlashtirilgan rejalashtirishni amalga oshirishi hamda zarur moddiy resurslar, qurollar va texnik vositalar bilan ta'minlashga ehtiyoj sezildi [3,4].

Senat qo'mitasining bu qarori bilan 1987-yilning boshida Amerika qo'shma prezidenti R.Reygan tomonidan ma'qullangan va o'sha yilning 16-aprelida AQSh Mudofaa vazirligida (MB) mustaqil maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligini tashkil etish rasmiylashtirildi.

Maxsus operatsiyalar kuchlari yaratilish maqsadi etib, yangi yagona qo'mondonlik AQSh maxsus operatsiyalar kuchlarini birlashtirish va ularga yuklangan vazifalarni bajarishga tayyorlash maqsadida tashkil etilgan bo'lib, operatsiya jarayonini rejalashtirish va boshqarish, maxsus operatsiya o'tkazishning rahbari sifatida vakolatini o'z zimmasiga olgan taqdirda esa shaxsan Prezident yoki Mudofaa vaziri tomonidan amalga oshiriladi (2-rasm).

2-rasm. AQSH Maxsus operatsiyalar qo'mondonligi shtampi.

2001-yil 11-sentabrdagi teraktdan oldin Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligining asosiy vazifalari maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarining barcha bo'linmalari shaxsiy tarkibini tayyorlashni rejalashtirish va tashkil etish, maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlari bo'linmalari va bo'linmalarining hududlarda harakatlarini ta'minlashdan iborat edi. 2001-yildan beri AQSh qurolli kuchlari tarkibidagi qo'mondonlikning roli ko'p marta oshdi. Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi AQSh Mudofaa vazirligi budjetidan AQSh budjetining maxsus dasturi doirasida moliyalashtiriladi. Moliyalashtirishning yillik maqsadli dasturi AQSh Mudofaa vazirligi rahbariyatiga maxsus operatsiyalar kuchlarining qo'shinlari va qo'mondonlik va nazorat organlarini barcha zaruriy narsalar, jumladan, turli ixtisoslashtirilgan qurol va texnika bilan ta'minlash imkonini beradi.

Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondoni AQSh Mudofaa vazirligi yuqori rahbariyatining hukumat darajasida o'z qo'shinlari bo'limi uchun byudjetni ishlab chiqish va rejalashtirishda bevosita ishtirok etadigan yagona a'zosidir. Maxsus operatsiyalar kuchlar qo'mondonligi yillik budjetining alohida bandlarini ishlab chiqish bo'yicha ma'lumotlar Mudofaa vazirligining maxsus operatsiyalar va mojarolar masalalari bo'yicha maxsus ilmiy-tadqiqot boshqarmasi tomonidan vazir devoniga taqdim etiladi, unga vazir o'rinbosarlaridan biri rahbarlik qiladi. Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligiga bo'ysunuvchi qo'shinlar shaxsiy tarkibining umumiy soni turli xil harbiy bo'linmalarining qariyb 70 000 nafar harbiy xizmatchisini tashkil etadi. Xorijdagi vazifalarni bajarayotgan maxsus operatsiyalar kuchlari bo'linmalari shaxsiy tarkibining yarmidan ko'pi AQShning Markaziy qo'mondonligi mas'uliyati hududiga kiruvchi Yaqin Sharq davlatlari hududida faoliyat yuritadi. 2010-yildagi ma'lumotlarga ko'ra, AQSh qurolli kuchlarining barcha bo'linmalarining maxsus kuchlari bo'linmalari u yoki bu darajada dunyoning 75 mamlakati hududida joylashtirilgan. Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligiga to'g'ridan-to'g'ri Qo'shma Shtatlar hududida joylashgan maxsus kuchlarning muntazam bo'linmalari va zaxirasining barcha bo'linmalari va bo'linmalari bo'ysunadi. Chet el hududlarida joylashgan barcha maxsus operatsiyalar kuchlari bo'linmalari va mintaqaviy birlashgan qo'mondonliklar ularning shtab-kvartirasidagi harbiy bo'linmalarining tegishli qo'mondonliklari orqali bo'ysunadi. AQSh Prezidentining buyrug'iga ko'ra, maxsus operatsiyalar kuchlari bo'linmalari ishtirokidagi eng muhim operatsiyalar maxsus operatsiyalar kuchlarining jangovar qo'mondoni bevosita rahbarligida amalga oshirilishi mumkin. Tinchlik davrida AQSh Milliy gvardiyasining maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarining bo'linmalari joylashtirilgan davlat gubernatoriga bo'ysunadi va safarbarlik harakati boshlanishi bilan ikkinchi darajali qo'shinlariga kiritiladi [3-5].

Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondoni AQSh prezidenti tomonidan Senatning roziligi bilan tayinlanadi.

Maxsus kuchlar qo'mondonligining markaziy apparatiga quyidagilar kiradi:

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarining jangovar qo'mondoni va uning shtabi;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondoni birinchi o'rinbosari;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonining zaxiradagi o'rinbosari;

operatsion shtab boshlig'i;

jangovar boshqaruv markazi;

maxsus operatsiyalar kuchlari markazi;

aloqa markazi;

logistika direksiyasi (kuchlar tuzilmasi, talablar, resurslar va strategik baholash markazi);

xaridlar qilish va transport logistikasi departamenti (sotib olish va logistika markazi);

o'quv va tadqiqot markazi;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi markaziy apparatining umumiy soni

2,5 mingga yaqin harbiy va fuqarolik xodimlaridan iborat.

Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondoni quyidagi mas'uliyat va vazifalarga ega:

AQSh qurolli kuchlarida maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarini qo'llash konsepsiyasi, strategiyasi va taktikasini ishlab chiqish;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi byudjetini tayyorlash va ko'rib chiqish uchun taqdim etish;

maxsus operatsiyalar kuchlari moliyalashtirish bo'yicha tavsiyalar va takliflar ishlab chiqish;

qo'shinlardan jangovar foydalanish va maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarini maxsus texnika va moddiy-texnika ta'minoti sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish uchun Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligiga ajratilgan maqsadli mablag'larning sarflanishini nazorat qilish;

maxsus operatsiyalarni rejalashtirish va bajarish ustidan nazorat;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlari bo'linmalarining jangovar tayyorgarligini ta'minlash;

maxsus operatsiyalar kuchlari bo'linmalari va shu jumladan xorijiy davlatlar hududidagi harakatlari ustidan huquqiy nazorat qilish;

turli harbiy bo'linmalarining maxsus operatsiyalar kuchlari bo'linmalari o'rtasida tezkor hamkorlikni ta'minlash;

razvedka harakatlarini shakllantirish va AQSh mudofaa vazirligidagi maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlarining barcha bo'linmalari razvedka harakatlariga razvedka ma'lumotlari uchun arizalarni taqdim etish;

ofitserlarning kasbiy tanlovini nazorat qilish;

AQSh qurolli kuchlarining mintaqaviy tezkor shtablariga (qo'mondonliklariga) bo'ysunuvchi maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlari bo'lim va bo'linmalarining tayyorgarligi holatini monitoring qilish;

maxsus operatsiyalar kuchlari qo'shinlari manfaatlarini ko'zlab ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish, maxsus operatsiyalarni o'tkazish uchun zarur bo'lgan ixtisoslashtirilgan qurol va texnika, texnika va boshqa moddiy resurslarni xarid qilish [6,7].

Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligini tashkiliy tuzilishida qurolli kuchlar turlari va qo'shin turlari bo'yicha beshta operativ qo'mondonlikni tashkil etadi:

1989-yil 1-dekabr Quruqlikdagi qo'shnlarning maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi (Army Special Operations Command);

1990-yil 22-may Harbiy havo kuchlari Maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi (Air Force Special Operations Command);

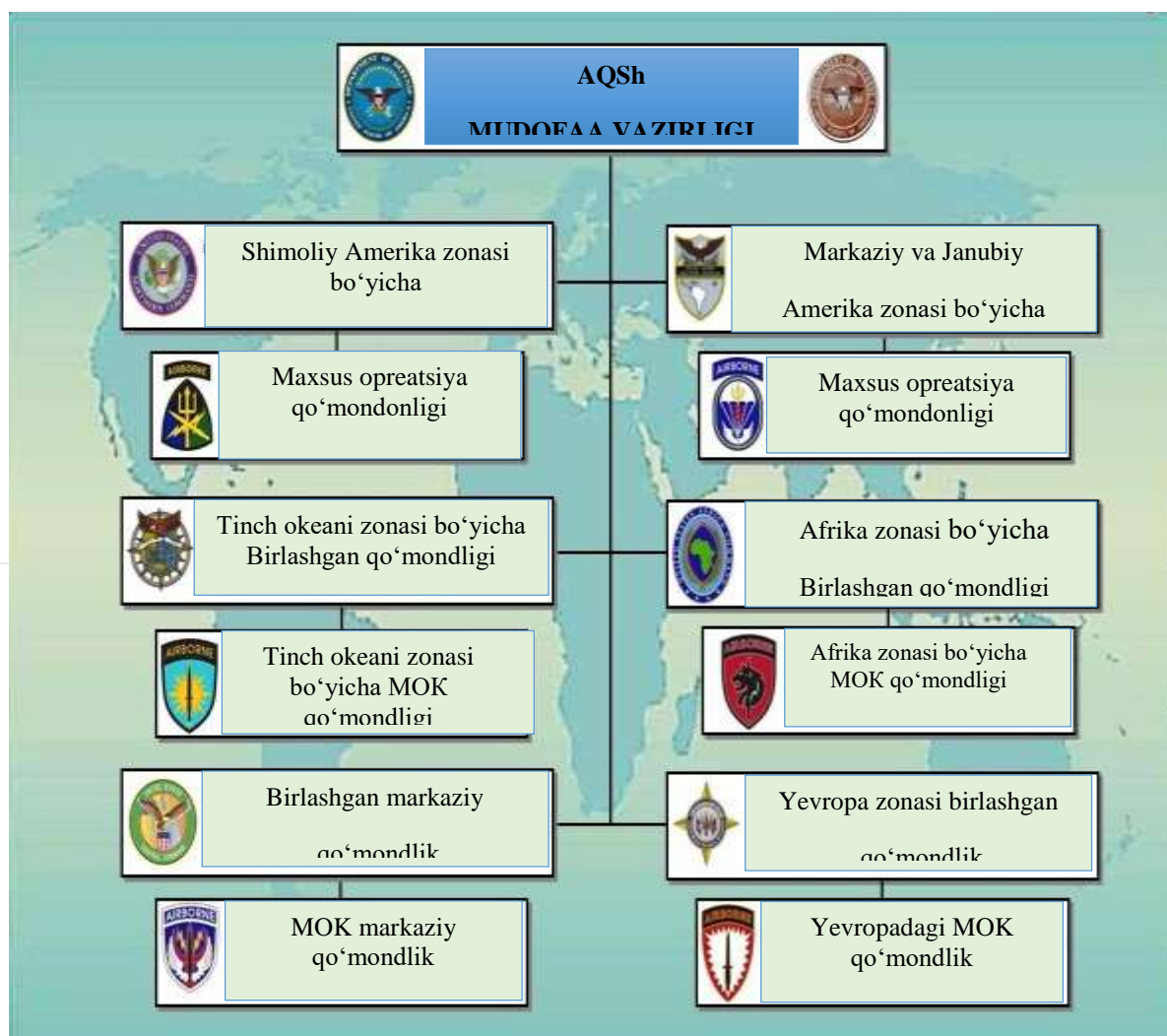
1987-yil 16-aprel Harbiy dengiz kuchlari (Naval Special Warfare Command);

2006-yil 24-aprel Dengiz piyoda kuchlari maxsus operatsiyalari qo'mondonligi (Marine Corps Forces Special Operations Command);

Birlashgan maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi (Joint Special Operations University).

So'nggi bir necha yil ichida AQSh qurolli kuchlarini, shu jumladan ularning maxsus operatsiya kuchlarini qo'llash natijalarini o'rganish, tahlil qilish va umumlashtirish va bularning barchasiga harbiy mojarorlarda o'tkazilgan operatsiyalar asos bo'ldi. Maxsus operatsiya kuchlarining ushbu masalaga yangi yondashuvlariga muvofiq, maxsus operatsiya kuchlarining qo'mondoni zimmasiga harbiy-siyosiy vaziyatning yangi sharoitida qurolli kuchlarning eng talab qilinadigan tarkibiy qismi sifatida maxsus tuzilmalarning jangovar qobiliyati va ta'minlanishini oshirish vazifasi yuklatildi. Ushbu maqsadlar 2020-yili moliyalashtirish uchun MOK qo'mondonligi tomonidan 13,8 milliard dollar ajratilgan. 2030-yilga borib yillik ajratmani 20 milliard dollarga yetkazish rejalashtirilgan (1-jadval).

JAVOBGARLIK ZONASI BO'YICHA BO'LINISHI

AQSh mudofaa vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, maxsus operatsiyalar allaqachon qurolli kuchlar, shu jumladan strategik darajada, qarama-qarshilikning barcha sohalarida amalga oshirilgan harakatlarning mustaqil qismiga aylandi va ularning javobgarlik zonalari mavjud [7].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, katta ehtimollik bilan 2030-yilgacha bo'lgan davrda AQSh maxsus operatsiyalar kuchalaridan foydalanish shakllari va usullarini ishlab chiqish davom etadi deb taxmin qilish mumkin. Bu qurol va harbiy texnikani yanada takomillashtirish bilan bog'liq bo'ladi. AQSh maxsus operatsiyalar kuchlari qo'mondonligi qurolli kuchlarning boshqa tarkibiy qismlari bilan, shuningdek, AQSh va xorijiy maxsus xizmatlar o'rtasidagi o'zaro hamkorligi yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Akbarov, A.S. G'arb davlatlari qurolli kuchlarining maxsus operatsiyalar kuchlari. – T.: QK Akademiyasi, 2015. – B. 3-34.

2. Баранов В.Ю. Комплектование Вооруженных Сил США личным составом, его военная и специальная подготовка. // Зарубежное военное обозрение. – М.: 1989. – №10. –С.14-18.
3. Орлов В.В. Силы специальных операций сухопутных войск США. // Зарубежное военное обозрение. Москва, 1992. №1. – С.9-16.
4. Тороп Ю.В. Нетрадиционная война - главная задача сил специальных операций сухопутных войск США // Армейский сборник: – М.: 2011. №9. – С. 41-46.
5. Операция «Орлиный коготь». Kirish rejimi: <https://ru.wikihom.com>. Murojaat sanasi – 11.01.2024.
6. Как попасть в подразделение сил специальных операций СВ США. Kirish rejimi: <https://ru.wikihom.com>. Murojaat sanasi – 11.01.2024.
7. Командование Сил специальных операций США. Kirish rejimi: <https://ru.wikihom.com>. Murojaat sanasi – 11.01.2024.